

א. נאמרה לשון עזירה בגשמים, ונאמרה לשון עזירה באשה.

נאמרה לשון עזירה באשה, שנאמר: "כי עֲצַר עֲצַר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם". והיינו, שעצר ה' את כל הנשים בבית אבימלך, שלא יכלו ללדת.

ונאמרה לשון עזירה גם בגשמים, דכתיב: "ועצר את השמים".

ב. כמו כן, נאמר לשון לידה באשה, ונאמר לשון לידה בגשמים.

נאמר לשון לידה באשה, דכתיב: "ותהר ותלד בן" (446).

ונאמר לשון לידה בגשמים, דכתיב: "כי כאשר ירד הגשם וגו' והולידה והצמיחה".

ג. וכמו כן נאמר לשון פקידה באשה, ונאמר לשון פקידה בגשמים.

"בהם עולם ונושע", בשבילם ניושע לחיי עולם הבא (444).

אמר רבי יהושע בן לוי: כל השמח ביסורין שבאין עליו — מביא ישועה לעולם. שנאמר: "פגעת את שש ועשה צדק וגו' בהם עולם ונושע". והיינו, אם אדם שש ושמח כאשר הקדוש ברוך הוא פוגע בו ומייסרו, אזי "בהם עולם ונושע", מביא הוא ישועה לעולם.

ושוב חוזרת הגמרא לדבר בענין הגשמים.

אמר ריש לקיש: מאי דכתיב "ועצר את השמים"?

בשעה שהשמים נעצרים מלהוריד מטר, דומה הדבר לאשה שמחבלת [שיש לה חבלי לידה] — ואינה יולדת. כך אף השמים, רוצים להוריד מטר, ואינם יכולים. ודבר זה קשה הוא לעולם (445).

והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא: ישנם כמה ביטויים מקבילים בענין ירידת גשמים ובענין לידה של אשה.

יתעשת לו ה'. וזהו "כל המצדיק את עצמו מלמטה", שמצדיק את הדין הראוי לבוא עליו, "מצדיקין עליו את הדין מלמעלה". דהיינו, שהוא מושך ומעורר מדת הדין עליו מלמעלה. עיין שם.

445. כך פירש רש"י. אבל העיון יעקב כתב, שכמו אשה שנעצרת מללדת, כך הארץ שנזרעת ונעצרת בשביל מניעת גשמים, להוציא הצמחים לפועל.

446. מקרא בלשון זה נאמר כאשר ילדה רחל

444. כך פירש רש"י, שמקראות אלו מדברים על ענין זה, שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה.

אבל המהרש"א מפרש על פי מאמר חז"ל, שלעולם אל יפתח ה' פיו לשטן וכו'. והיינו, כי הדיבור על כך, גם אם הוא בדך הדמיון, מעורר את מדת הדין על האדם, עד שהשטן מקטרג להיות החוטא מודה בדבר, שראוי לכך. וזה ודאי, שעל עונש שכבר בא על האדם בעבר, צריך להצדיק את הדין. אבל להבא, שראוי לבוא עליו עונש, אל יצדיק את הדין שהוא ראוי לכך, שבכך פותח פיו לשטן. אלא יבקש רחמים, אולי

שמכה בכח.

ואם חזרו ישראל בתשובה, מוריד הקדוש ברוך הוא את אותם גשמים חזקים בהרים ובגבעות, מקום שאין שם איש, ואינם מזיקים⁽⁴⁵⁰⁾.

אבל אם הגשמים יורדים לחסד, בנחת, אזי ימצאהו הקדוש ברוך הוא לארצו, לארץ ישראל, בשדות ובכרמים⁽⁴⁵¹⁾.

“אם לשבט” — לאילנות.

“אם לארצו” — לזרעים.

“אם לחסד ימצאהו” — אזי ירדו הגשמים למלא בורות שיחין ומערות.

בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומותנא [היו שתי צרות: גם רעב, וגם מגיפת מות].

אמרי: היכי נעביד [אמרו בני המקום, היאך נעשה]?

נאמר לשון פקידה באשה, דכתיב: “וה' פקד את שרה”.

ונאמר לשון פקידה בנשמים, דכתיב: “פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים”⁽⁴⁴⁷⁾.

ועל כל אלה מבקשים רחמים, שלא יעצור ה' את השמים, אלא יפקדם, ויוריד הגשמים, ויולידו ויצמיחו הקרקע.

היות והגמרא הוצרכה להביא את הפסוק “פקדת הארץ ותשקקה וגו'”, אנו מבררים מהו ביאור הפסוק.

מזאי “פלג אלהים מלא מים”?

תנא: כמין קובה⁽⁴⁴⁸⁾ [אהל] יש ברקיע, שממנה גשמים יוצאין⁽⁴⁴⁹⁾.

אמר רבי שמואל בר נחמני: מזאי דכתיב “אם לשבט אם לארצו אם לחסד ימצאהו”?

אם גזר הקדוש ברוך הוא שירדו רוב גשמים לרעה, אזי יורדים הם “לשבט”, כשבט

450. כך כתב כאן רש"י. אמנם בפירוש הפסוק [איוב לו יג] כתב: “אם לשבט” — אם לפורעניות בני אדם מורידים בהרים ובגבעות, שאין מקום זריעה. ולכאורה אפשר לפרש גם כאן, שכאשר חוזרים ישראל בתשובה, מורידים הקב"ה בהרים ובגבעות, שאינם מקום זריעה, ולכן אינם מזיקים.

451. כך היא הגירסא לפנינו. אמנם בילקוט הגירסא “אם לחסד ימצאהו” — לשדות וכרמים. ועל כל פנים, לא פירש כלום על “אם לארצו”, שמשמע שהיא חלוקה שלישית, כפי שמבואר בפירוש בדרשה שלהלן בגמרא!
וכתב המהרש"א, שפירושו כפי שפירש

את יוסף: “ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלקים את חרפתי”. ותמה הבן יהוידע, למה הגמרא לא הביאה מקראות קודמים, כמו “ותהר ותלד את קין”, “ותהר ותלד את חנוך”? עיין שם.

447. פשוטו של מקרא: פקדת — כשאתה חפץ להיטיב, אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה. רבת תעשרנה — הרבה אתה מעשרה מפלג שלך שהוא מלא מים.

448. הבן יהוידע מביא, ש“פלג” עולה בגימטריא כמנין “קובה”.

449. היינו לפי השיטה המובאת להלן, שהעולם שותה ממים עליונים. מהרש"א.

ועתה חוזרת הגמרא לבאר, מדוע לא ביקשו רחמים על שתי הצרות.

ומנלן דלא מצלינן אתרתי [ומנין לנו שאין מתפללין על שתי רעות]?

דכתיב בספר עזרא, כאשר עזרא מספר על עליית בני ישראל לארצם, שאמר עזרא לעם העולים איתו: **"ונצומה ונבקשה מאלהינו על זאת"**. והיינו, שביקשו שיוליכם הקדוש ברוך הוא לירושלים בדר ישרה בשלום בלי פגע מאויביהם.

מזה שאמרו "על זאת", **מכלל דאיכא אחריתי** [משמע שהיתה עוד רעה אחרת], ולא בקשו והתפללו גם עליה.

במערבא אמרי משמיה דרבי חגי מהכא [בארץ ישראל אמרו משמו של רבי חגי, שלמדים ענין זה מכאן, מהפסוק בספר דניאל]: **"ורחמינ למבעא מן קדם אלה שמיא על רזא דנח"** (455). לשון "רזא דנח", רז זה,

כל כך כמו מדבר. מהרש"א.

454. הקשה היעב"ץ, הרי מצינו להלן [יט ב], שאמר רבי יוחנן: נהינא כד הוו קיימין ד' סאין בסלע, והוו נפישו כפן מדלית איסר [זכורני שהיתה התבואה זולה מאוד, ארבעה סאים בסלע, ובכל זאת היו רבים נפוחי כפן, כי לא היה כסף לקנות את התבואה! ותירץ, שהרי הסיבה היתה משום שלא היו להם מעות. אבל ביום הגשמים — אפילו פרוטה שבכיס מתברכת. עוד תירץ, שאכן ודאי שלא יחדל אביון. אבל הדבר — יפסק. ועיין מה שכתב להלן גבי פרוטה שבכיס מתברכת.

455. היינו כאשר נבוכדנצר חלם חלום, ושכחו, ולא ידע לא את החלום ולא את פתרונו, והכריז

ניבעי רחמי אתרתי [שנתפלל ונבקש רחמים על שתי הצרות, שיסורו מעלינו] — **לא אפשר** [אי אפשר⁽⁴⁵²⁾]. וטעם הדבר יבואר להלן].

אלא כך נעשה: **ליבעי רחמי אמורתנא** [נבקש רחמים על המגיפה, שתסור מעלינו ולא נמות], **וכפנא** [ואת הרעב] **ניסבול**.

אמר להו רבי שמואל בר נחמני: לא כך נעשה, אלא להיפך:

ניבעי רחמי אכפנא [נבקש רחמים על הרעב, שיסור מעלינו]⁽⁴⁵³⁾, וממילא תסור מעלינו גם המגיפה. דהרי **כי יחיב רחמנא שובעא** — **לחיי הוא דיהיב** [כאשר הקדוש ברוך הוא נותן שובע — כדי שיחיו ממנו בני אדם הוא נותן, ולא כדי שימותו]⁽⁴⁵⁴⁾! **דכתיב: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצונך"**. הרי לנו, שהקדוש ברוך הוא משביע את החיים!

רש"י באיוב. אם לשבט, לפורענות — בהרים וגבעות, שאינם מקום זריעה. אם לארצו, להורידם כאשר נגזר בתחילת דין, לא לשבט ולא לפנים משורת הדין אלא בבינונים וכו'. ואם לחסד, שנעשו הדור עכשיו יותר צדיקים וכו', אותם גשמים שנגזרו בבינונים, מהפך לירד בחסד. בזמנם, ועל הארץ הצריכה להם, שלא תרד טיפה אחת מהם לאיבוד. עיין שם.

452. ביאר העיין יעקב, שאמנם ודאי שפעמים שהזכות גורמת הרבה טובות, וכמה בני אדם זוכים לשתי שולחנות. אבל על ידי תפילה ותחינה, שהיא מתנת חינם, כמו שמצאנו לגבי עזרא [כמובא להלן], אין מבקשים אלא אחת.

453. כי מרעב, אף שהוא של כליה, לא מתים

את מה שקיבלנו על עצמנו] (457).

אמרי ליה [אמרו לו]: **מנא לך הא** [מנין לך דבר זה, שקבלת התענית לבד תועיל לבטל את הגזירה]? (458)

אמר להו רבי זירא: **דכתיב** בספר דניאל: **ויאמר אלי** [האיש לבוש הבדים, שנראה אל דניאל] **אל תירא דניאל כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך**. הרי שכבר מזמן שנתן דניאל לבו להתענות, אף שלא התענה עדיין בפועל — נשמעו דבריו לפני הקדוש ברוך הוא.

אמר רבי יצחק: **אפילו בשנים** של בצורת **כשני אליהו** [שגזר שלא ירדו גשמים שלש

מכלל **דאיכא אחריתי** [משמע שהיה עוד ענין אחר שראוי לבקש עליו רחמים], ולא בקשו עליו.

בימי רבי זירא גזור שמדא [גזור גזירת שמד, שלא יקיימו ישראל את מצוות התורה], **וגזור דלא למיתב בתעניתא** [וגזור על ישראל שלא ישבו בתענית], כי לא רצו שתבוא ברכה לעולם בשביל ישראל (456).

אמר להו [אמר להם] **רבי זירא** לבני המקום: למרות שאין אנו יכולים להתענות עתה, משום שגזורו שלא נתענה, מכל מקום **נקבליה עילוון** [נקבל עלינו להתענות את ימי התענית כאשר נוכל], ותועיל לנו הקבלה כאילו התענינו ממש. **ולכי בטיל שמדא** — **ליתביה** [ולכשתבטל הגזירה, נתענה ונחזיר

שאם החכמים לא יוכלו לומר לו את החלום ופתרונו, ימית את כולם. וביקש דניאל מהקדוש ברוך הוא שיגלה לו רו זה [הסיפור מובא בספר דניאל, פרק ב].

456. כך פירש רש"י. ולפי זה, מה שגזורו שלא ישבו בתענית — עניין בפני עצמו הוא, ואינו תלוי בזה שגזורו שמדא.

אבל המהרש"א כתב, שיותר נראה לפרש, שהגזירה היתה שלא ישבו בתענית, כדי שלא יבטלו על ידי התענית את הגזירה שגזורו עליהם.

457. כתב השפת אמת [להלן יט א], שאף ששנינו להלן [שם] שאם התענו על הגשמים, וירדו גשמים קודם חצות, לא ישלימו תעניתם, הרי לנו שבתענית ציבור לאחר שנענו, אין צריך עוד להתענות, מכל מקום באופן המוזכר כאן, שקיבלו עליהם להתענות גם לאחר ביטול הגזירה, חייבים להשלים אף אם תבטל הגזירה

הראשונה [אבל כשקיבלו בסתם, כתב הר"ן שאין צריך להשלים, משום שאין מטריחין על הציבור שלא לצורך, או משום שלב בית דין מתנה עליהם].

ונסתפק מה יהיה הדין אם בטלה הגזירה השניה, והתענו, וקודם חצות בטלה הגזירה הראשונה, האם לא ישלימו, או שמא, כיון שהקבלה הראשונה היתה שיתענו אפילו לאחר שתבוא ישועה, אף אם התחילו להתענות, ישלימו מכח קבלה הראשונה. וסיים שכן מסתבר.

458. לא אמרו הטעם משום שמחשבה טובה — הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה [כפי שמצינו במסכת קידושין מ א], כי זהו רק לאחר שנעשה המעשה, אזי מצרף הקדוש ברוך הוא גם את המחשבה. ואילו כאן אומרת הגמרא, שקבלה נחשבת כמעשה — אפילו קודם המעשה. מהרש"א.

וכל שכן בערבי שבתות, שקשה הגשם לעולם (461).

אמר אמומר: אי לא דצריך לברייתא [אם לא שהגשם נצרך לבריות], בעינן רחמי — ומבטלינן ליה [היינו מבקשים רחמים, ומבטלין אותן]. והיינו מהטעם שהוזכר לעיל, שביום הגשמים אין בני אדם יכולים לצאת לעסקיהם.

ואמר רבי יצחק: שמש שזורחת בשבת — צדקה היא לעניים (462), שמתעדינים הן בה (463), שנוח להם יום ברור ובהיר, ומתחממין בשמש בעת צינה. שנאמר: "וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא". "יראי שמי" היינו שומרי שבת (464).

להם ממון לחמם ביתם, ולקנות בגדים חמים. ועיין ברבינו גרשום.

463. ומתעדינים בשמש דווקא בשבת, שאז אינם עוסקים במלאכתם, ויכולים להתעדן בה בנחת. ורבינו גרשום כתב שהיא ברכה לעניים דווקא, משום שלהם אין בגדים להתחמם בהם. וכעין זה כתב בעל הצרורות, שביום חול העני מתחמם במלאכתו, כפי שהגמרא אומרת [גיטין סז ב]: גדולה מלאכה שמחממת בעליה. אבל בשבת — אין מה שיחמם אותו [מה שאין כן עשירים, שהבגדים מחממים אותם].

ובעיון יעקב ביאר על פי דברי הגמרא במסכת כתובות [ק"ב] שאף ימי השבת, למרות שכולם אוכלים ומתענגים בהם, רעים הם לעני, משום ששינוי וסת — תחילת חולי מעיים. וכיון שאין לעני מה לשלם לרופא כדי לרפאותו מאותו חולי מעיים של שבת, לכן השמש היא רפואתו.

464. כך כתב רש"י. וצריך להבין, היכן נרמזה כאן השבת? וכתב הרי"ף, שאולי נרמז בכך

שנים רצופות], שהעולם צריך לגשמים ביותר, וירדו גשמים בערבי שבתות (459) — אינן אלא סימן קללה. משום שבערב שבת בני אדם צריכים לחזור בשוק לקנות לצורך סעודת שבת, ומחמת הגשמים אינם יכולים לצאת.

והיינו כדאמר רבה בר שילא: קשה יומא דמיטרא [קשה יום ירידת הגשם], שבני אדם אינם יכולים לצאת מביתם ולעשות צרכיהם — כיומא דינא [כיום הדין], דהיינו, ימי שני וחמישי, שאז מתקבצים בני אדם לדין, כתקנת עזרא (460), ויש קולות ואושות של בעלי הדין שמתנצחים זה עם זה, כך יש קולות ביום הגשמים.

459. היינו ביום. אבל בלילי שבתות — אדרבה, זהו הזמן הראוי ביותר לירידת גשמים, כפי שהגמרא אומרת להלן [כג א]: ונתתי גשמיכם בעתם — בלילי רביעיות ובלילי שבתות. יעב"ץ.

460. שתיקן שבימי שני וחמישי ישבו בתי דינים בעיירות, כפי שמצינו במסכת בבא קמא [פב א]. ועיין שם בתוספות ובראשונים.

461. כך פירש רש"י. ועיין במהרש"א מה שהקשה על פירושו. וכתב, שנראה שצריך לגרוס "קשה יומא דמיטרא — כיומא דינא" [בב"ת]. והיינו, שקשה יום המטר, אם הוא ביום הדין, ימי שני וחמישי, שבהם מתקבצים לעיירות לדין. וטורח הוא ללכת לשם בימים שהגשמים מרובים. וכל שכן שגשמים שיוורדים בערב שבת — קשים הם לעולם, שהרי כל העולם צריכים לחזור אחר צרכיהם בשוק לקנות סעודת שבת.

462. ודווקא לעניים, כי העשירים יכולים לחמם עצמם גם ביום קר, מה שאין כן עניים, שאין

שנאמר: "יצו ה' אתך את הברכה באסמ"ך" (468). "אסמ"ך" משמע דבר הסמוי (469) מן העין (470).

תנא דבי רבי ישמעאל: אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו (471). שנאמר: "יצו ה' אתך את הברכה באסמ"ך". והיינו כפי שאמרנו לעיל, שהברכה מצויה בדבר הסמוי מן העין.

תנו רבנן: הנכנס למוד (472) [למדוד ולאמוד] את כמות התבואה שיש לו בגרנו, לפני

ואמר רבי יצחק: גדול יום הגשמים, שאפילו פרוטה שבכיס מתברכת בו. דהיינו, שאפילו מעשה ידים, שאין צריך לגשמים כדי לצמוח ולהתברך, מתברך יותר ביום הגשמים (465). שנאמר: "לתת מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידך".

ואמר רבי יצחק: אין הברכה (466) מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין. דהיינו, דבר שלא מדדוהו, ואין יודעים את הכמות שיש בו (467).

בעולם הזה, אלא לעולם הבא, ששכרו סמוי מן העין, שם הברכה מצויה, שהם חיי נצח [הובא בחידושי הגאונים, עיין שם].

468. בטעם הדבר כתב השפת אמת, דהיינו משום שדרך הנס להיות בהסתר, כי אין הטבע משתנה בפרהסיא. עיין שם שיישב לפי זה את קושיית התוספות.

469. עוד פירש רש"י במסכת בבא מציעא [מב א], ש"אסמ"ך" הוא לשון גנוזים.

470. התוספות כתבו בתירוץ אחד, כי מה שאנו אומרים שבדבר המדוד אין שרויה ברכה, היינו דווקא כשאינו צורר וחתום. אבל אם הוא צורר וחתום, שרויה בו ברכה. עיין שם.

471. כתב המהרש"א, שנחלקו במשמעות המקרא. רב יצחק סובר, ש"אסמ"ך" היינו לשון סימוי עין. ותנא דבי רבי ישמעאל סובר, שהוא לשון אוצר. וכיון שמונה באוצר, אין העין שולטת בו. או שהוא דורש את לשון "אתך". דהיינו, מה שאתך, ואין אחרים רואים אותו.

472. הקשה העין יוסף, למה לו למדוד, הרי אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין!

שכאן נאמר "יראי שמי", ובענין שמירת שבת נאמר [ישעיה נו ו]: הנלוים אל ה' לשרתו, ולאבהה את שם ה', כל שומר שבת מחללו. הרי שיראי שמו הם בשמירת השבת.

ובילקוט המאירי כתב, דהיינו משום שבשבת נאמר "את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו". הרי שעל ידי שמירת שבת — זוכים ליראת ה'.

465. כך פירש רש"י. והקשה המהרש"א, אם כן, היה צריך לומר "שאלו מעשה ידיו מתברכין. וביאר בדעת רש"י, דהיינו שאפילו דבר שאין בו מעשה ידים ממש, כגון עסק, שתלוי בפרוטה שבכיס, מתברך. ולמדים דבר זה מהריבוי של "כל מעשה".

עוד פירש, שפרוטות שבכיס מתברכות על ידי הגשמים. כי התבואה והפירות בזול, ואין צריך לחסר מפרוטה שבכיס כמו בזמן היוקר. נמצא שהפרוטה שבכיס מתברכת עתה, בזמן הזול.

466. ברכה היינו שהדבר מתברך ורבה מאליו. רש"י במסכת בבא מציעא [מב א].

467. בעוללות אפרים מכאר, שענייני העולם הזה, היינו דבר המדוד והמנוי. כי לכל הצלחות עולם הזה יש גבול ומידה, ולכן אין בהם ברכה. מה שאין כן העוסק לשמה, ואינו מצפה לשכר

אלא רק בדבר הסמוי מן העין, שאינו יודע את הסכום והמידה.

[קבוץ גייסות צדקה מעשר פרנס סימן].

אמר רבי יוחנן: גדול יום הגשמים — כיום קבוץ גלויות [כמו היום שיתקבצו בו נדחי ישראל מארבע כנפות הארץ — לארץ ישראל].

שנאמר: "שובה ה' את שבייתנו כאפיקים בנגב"⁽⁴⁷⁷⁾. הרי שהשוה הכתוב את שיבת הגלויות — לאפיקים בנגב. ו"אפיקים בנגב" היינו אפיקי מים, שנוצרים על ידי ירידת הגשמים⁽⁴⁷⁸⁾.

ושייך בו תפילה ולא הודאה. והשיטה מקובצת במסכת בבא מציעא [מב א] מביא בשם הרמב"ן, שמדובר באופן שמודד לצורך הפרשת תרומות ומעשרות, שהכתוב מביטח שתהיה ברכה, ולכן תקנו לברך, ואין זה ספק ברכה לבטלה.

476. כתב המאירי, שודאי אין הכוונה שמבקש שהפירות לא יירקבו וכדומה, שהרי בכל שעה הוא צריך לברכה זו, ואין זו תפילת שוא! אלא הכוונה שמבקש "יהי רצון שתשלח ברכה בפירות הללו", שיתברכו במיני הצלחה, וענין זה נמנע מחמת שמדד ומנה את הפירות.

477. יש שביארו הדמיון בין שיבת ישראל לאפיקים בנגב, שהדמיון הוא לשטפונות המצויים בנגב. שכשם שהשטפונות באים בחוץ ובעוצמה בפתע פתאום, בלי התראה מוקדמת, כך לעתיד לבוא, בפתע פתאום ישטפו כל בני הגולה ויבואו לארץ ישראל.

478. הקשו התוספות, למה הגמרא לא אומרת שגדול יום הגשמים יותר מקיבוץ גלויות, שהרי

שמתחיל למדוד אומר: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידנו. והיינו, שתהא הברכה שרויה בתבואה שבגורן, ולא יהא בה שום הפסד, ריקבון וכדומה⁽⁴⁷³⁾.

ואם התחיל כבר למוד את הגורן, כל זמן שלא סיים את המדידה, אומר: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם⁽⁴⁷⁴⁾ השולח ברכה בכרי הזה⁽⁴⁷⁵⁾.

אבל אם מודד, ורק אחר כך בירך ברכה זו — הרי זו תפלת שוא⁽⁴⁷⁶⁾, כי כבר לא תכנס ברכה בגורן.

והטעם, לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול, ולא בדבר המדוד, ולא בדבר המנוי,

ותירץ, שמודד מפני המעשרות, כפי ששינוי [אבות פרק א' משנה ט"ז] "אל תרבה לעשר אומדות". ובזכות המעשרות — מתברך. ומכל מקום הברכה שורה רק קודם המדידה והמנין, ולא אחר כך.

473. המאירי כתב: ולא שירבו הפירות, אלא שיצלח בהם לסחורתן [שהרי אין מתפללין על מעשה ניסים].

474. כך כתב רש"י, שמזכיר בברכה מלכות ואזכרה, ככל הברכות כולן. וכן כתב הריטב"א במסכת בבא מציעא [מג א], שהיא ברכה בשם ומלכות. כי בלאו הכי — אינה נחשבת ברכה.

475. תמהו המפרשים, הרי זו ברכה על הספק, שהרי יתכן שבסופו של דבר לא תהיה ברכה בכרי!

וכתב השפת אמת, שמברך רק לאחר שמדד, וראה שאכן יש ברכה בכרי, וכבר לא תהיה יותר ברכה, שהרי אין הברכה שרויה בדבר המדוד, ומודה על הברכה שכבר נכנסה בו. אבל לפני שמדד אין לברך, משום שהכרי מוכן להתברך,

ואמר רבי יוחנן: אין הגשמים נעצרים אלא בשביל אותם פוסקי צדקה, שמכריזים בפני רבים⁽⁴⁸⁰⁾ שיתנו צדקה, כדי לעשות לעצמם שם ותהילה, ולבסוף אין נותנין⁽⁴⁸¹⁾.

שנאמר: "נשיאים ורוח וגשם אין, איש מתהלל במתת שקר". והיינו, נשיאים [עננים⁽⁴⁸²⁾] ורוח, שהם סימנים לירידת גשם קרובה, ובכל זאת גשם אין, היינו בשביל איש מתהלל במתת שקר, ואינו נותן. שכשם שהוא עושה רק לפנים, להחניף את העניים, ולעשות לעצמו שם, אבל לבסוף אינו נותן,

גשמים לרדת, נעצרים לרעה מחמת כך. וזהו כח הצדקה לקרב את הגאולה, למהר את הקץ, ולשדד מערכות. ולכן יום הגשמים, שמורה על צדקה, גדול כיום קבוץ גליות.

והעיון יעקב מבאר, שהוא מדה כנגד מדה. שכשם שהוא פוסק צדקה ברבים, ועל זה סומכים העניים וקונים בהקפה, ולבסוף אינו נותן להם כלום. כך על ידי שיש נשיאים ורוח בני אדם מוכרים ואוכלים את תבואתם, שסבורים שיבואו גשמים, ולבסוף אין הגשם יורד.

והגר"א בפירושו למשלי כתב שהוא מדה כנגד מדה, כי מה שהשמים נותנים מטר על הארץ, זהו צדקה ממש, כי הארץ אין לה מעצמה כלום, והיא נחשבת עניה. והעננים הם המפרסמים לכל שתיכף יבוא הגשם. והמביא את הגשם — הוא הרוח. כך הדיבור, שהוא הרוח, והיינו ההבטחה לתת צדקה, בדוגמת הרוח. וכאשר הוא מתהלל, הרי זה דוגמת העננים המפרסמים את בוא הגשם. ואחר כך אינו נותן כלום, לכן לבסוף העננים אינם נותנים כלום. וזהו ממש מדה כנגד מדה.

482. העננים מכונים "נשיאים" על שם שמנשאים עצמם למעלה. מצודת ציון.

ואין "אפיקים" אלא מטר. שנאמר: "ויראו אפיקי ים"⁽⁴⁷⁹⁾. ואם כן, "אפיקים בנגב" היינו אפיקי נחלי מים במקום יבש כפי "נגב" לשון יובש הוא. כפי שמצינו, שתרגום "והנה חרבו פני האדמה" הוא "נגיבו".

ואמר רבי יוחנן: גדול יום הגשמים, שאפילו גייסות פוסקות בו [שאינן עוברים באותו יום אנשי מלחמה].

שנאמר: "תלמיה רוח נחת גרודיה". והיינו, כשאתה מרוה תלמי הארץ בגשם, מיד הגדודין נחין.

הכתוב אומר שקיבוץ גליות הוא כאפיקים בנגב, והרי קטן נתלה בגדול [כפי שהגמרא אומרת לעיל ז א]! ועיין שם מה שתירצו.

479. כן יקרא המים הניגרים בחוזק ורודפים. מצודת ציון.

480. כתב רש"י, שאין הכוונה בדווקא לאופן שפוסקין צדקה בפני רבים, אלא שדבר זה מצוי שיפסוק ברבים כדי לעשות לו שם וכבוד, ובאמת אין בדעתו לתת. אבל זה אין מצוי שיפסוק אדם בינו לבין עצמו, ולבסוף לא יתן. שהרי אם קיבל על עצמו בפני עצמו, ודאי ברצון אמיתי עשה.

אמנם ממשמעות הפסוק "נשיאים ורוח וגשם אין — איש מתהלל במתת שקר", משמע שמדובר דווקא באדם שמתהלל ומשתבח בפני רבים. ועיין במהרש"א.

481. ביאר העיני שמואל, שהוא מדה כנגד מדה. כי מצאנו שגדול כח הצדקה, שיש בכחה לשדד מערכות השמים, כפי שמצינו במסכת שבת [קנו ב], גבי שמואל ואבלט. ולכן, הפוסק צדקה ואינו נותן, אף שעל פי המזל צריכים

אחותו]. והיה מעשה זה לאחר מיתתו של ריש לקיש, כפי שיבואר להלן.

אמר ליה רבי יוחנן: אימא לי פסוקיך [אמור לי פסוק שלמדת]!

אמר ליה הינוקא: "עשר תעשר".

אמר ליה הינוקא (488) לרבי יוחנן: ומאי "עשר תעשר"?

אמר ליה רבי יוחנן: עשר — בשביל שתתעשר.

כך הנשיאים והרוח מחניפין את הקרקע, כאילו עומד לרדת גשם, אבל באמת לבסוף אינו יורד (483) (484).

ט-א ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה", מהו כפל הלשון (485) "עשר תעשר"? (486)

עשר את תבואתך — בשביל [כדי] שתתעשר (487).

אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש [פגש רבי יוחנן את ילדו של ריש לקיש, שהיה בן

ובעיקר דין מעשר כספים כתב הב"ח [י"ד סימן של"א] שאינו חיוב לא מהתורה ולא מדרבנן. וכן כתב בשו"ת שבות יעקב, כיון שדברי הספרי לא הובאו בגמרא, וגדולי הפוסקים השמיטו את דברי הספרי, מוכח שאין בזה חיוב אפילו מדרבנן.

אבל הט"ז תמה על דברי הב"ח, וכן תמה עליו בתשובת שער אפרים [סימן פ"ד] מדברי הספרי. ועיין בשו"ת יהודה יעלה למהר"י אסאד [י"ד סימן קל"ד] שהאריך בזה.

487. כתב החיד"א בספר מראית העין, שאין הכוונה שתיעשה עשיר, אלא "תתעשר" כשי"ן שמאלית, שתוציא מעשרות תדיר.

וכעין זה כתב כבר רבינו חננאל: "עשר תעשר, כלומר, עשר כדי שירבה קנייך ותעשר עוד פעמים אחרים".

ובספר בני יששכר [סיון ה' י"ד] כתב, שהמעשר הוא למען תלמד ליראה. כי העניות מעבירה את האדם על דעת קונו, כדאיתא במסכת עירובין [מא א]. ואם כן, עניות היא היפוך היראה. ולכן, עשר — בשביל שתתעשר.

488. אמנם מלשון הגמרא משמע שרבי יוחנן

483. עוד כתב רש"י, אפשר שמה שנאמר "אין", קאי על כל הדברים שנאמרו לפניו. דהיינו, נשיאים, ורוח, וגשם, כל אלו לא יבואו, בגלל המתהלל במתת שוא.

484. כתב רש"י על הפסוק [משלי כה יד]: כאשר יהיה תוחלת שוא, כשהשמים מתקשרים בעבים והרוח מנשבת, ואדם מצפה שיבא גשם — ולא בא, והם מצטערים וכלות עיניהם, כך איש מתפאר לומר: כך וכך צדקה אתן ליד גבאי, והוא משקר, וכלות עיני עניים למתנתו, ואינה באה.

485. אפילו למאן דאמר במסכת בבא מציעא [לא ב] שדיברה תורה בלשון בני אדם, וכך היא דרך בני אדם, לכפול לשונם, מכל מקום, היכן שאפשר לדרוש את הכפילות — דורשים. מהרש"א.

486. התוספות מביאים את לשון הספרי: "עשר תעשר וכו'. אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר. רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין? תלמוד לומר "את כל". עיין שם שהביאו מעשה מהילקוט בענין מעשר.